

Boldogság és gazdaság

A buddhista közgazdaságtan eszméi

AZ ÖKOLÓGIAI GONDOLAT

▪ III. ▪

Boldogság és gazdaság

A buddhista közgazdaságtan eszméi

SZERKESZTETTE
Zsolnai László

TYPOTEX

Budapest, 2010

Hungarian edition © Zsolnai László, Typotex, 2010

Hungarian translation © Kovács Gábor, 2010

A fordítás alapjául szolgáló szövegek eredeti lelőhelyét az adott tanulmány első lábjegyzetében adjuk meg.

All rights reserved © Zsolnai László, Knut J. Ims, P.A. Payutto, Apichai Puntasen, Colin Ash, Joel C. Magnuson, Kovács Gábor

ISBN 978 963 279 291 0

ISSN 1785–5217

Témakör: *buddhizmus, ökológiai közgazdaságtan*

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha a kiadó honlapján, a *www.typotex.hu* címen feliratkozik hírlevelünkre, melyből értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról. A honlapon megismerkedhet teljes kínálatunkkal, egyes könyveinknél pedig új fejezeteket, bibliográfiát, hivatkozásokat találhat, illetve az esetlegesen előforduló hibák jegyzékét is letöltheti.

Kiadványaink egy része e-könyvként (is) kapható: *www.interkonyu.hu*

Kiadja a Typotex kiadó, az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa

Felelős szerkesztő: Sosity Beáta

Műszaki szerkesztő: Kovács Judit

Borítóterv: Tóth Norbert

Terjedelem: 16,2 (A/5) ív

Készült a Multiszolg Bt. nyomdájában

Felelős vezető: Kajtor István

TARTALOM

ZSOLNAI LÁSZLÓ	
Előszó: A buddhista közgazdaságtan horizontja	7
KOVÁCS GÁBOR	
A fordító megjegyzése	25
KNUT J. IMS ÉS ZSOLNAI LÁSZLÓ	
Mélyökológia és buddhizmus	27
P.A. PAYUTTO	
„Közép Út” a piacgazdaság számára	41
APICHAJ PUNTASEN	
A buddhista közgazdaságtan szükségessége	117
COLIN ASH	
Boldogság és közgazdaságtan	143
JOEL C. MAGNUSON	
Utak egy tudatosság alapú gazdasághoz	163
ZSOLNAI LÁSZLÓ	
Buddhista gazdasági stratégia	201
KOVÁCS GÁBOR	
Buddhista fogalmak magyarázata	211
A kötet szerzői	221
Név- és tárgymutató	225

ZSOLNAI LÁSZLÓ

ELŐSZÓ: A BUDDHISTA KÖZGAZDASÁGTAN HORIZONTJA

A kötet a buddhista közgazdaságtan (*buddhist economics*) gondolkörébe nyújt betekintést. A buddhista közgazdaságtan – a buddhizmus alap-
eszméi által inspiráltan – a gazdaság és a gazdasági tevékenységek újfajta
megközelítését adja. A ma uralkodó (*mainstream*) közgazdasági megközelítéssel szemben a vágyak önkéntes korlátozását, mások önzetlen szolgálatát hirdeti, a béke, az ökológiai fenntarthatóság és a boldogság megvalósítására törekedve. Ezek az eszmék első hallásra mehökkentőnek tűnhetnek az önérdekkövetésre sarkallt, fogyasztásorientált nyugati ember számára, azonban a jelenkori ökológiai és pénzügyi válság egészen új megvilágításba helyezi a dolgokat.

A JELENLEGI GAZDASÁGI KRÍZIS

A jelenlegi gazdasági krízis alatt világszerte sok ezer milliárd dolláros pénzügyi veszteség keletkezett a bedőlt hitelek, a részvényárfolyamok csökkenése és az ingatlanok értékvesztése folytán. Súlyos, 5–10%-os gazdasági visszaesés következett be olyan gazdaságilag élenjáró országokban, mint pl. Írország, Spanyolország, Szingapúr és Tajvan. A mai gazdasági közgondolkodást kifejezően ragadják meg Ady Endre szavai: „Mi urunk: a Pénz”. A válság mélyenfekvő okai közé tartozik a pénzügyi kapzsiság és a fogyasztói mohóság intézményesen generált viselkedési mintája. A mértéktelen

hitelezést és hitelfelvételt a gazdaság jövőbeni növekedése volt hivatott fedezni, csakhogy ez falakba ütközött. Ennek következtében jelenleg is folyamatban van a nemzeti gazdaságok visszaskálázódása (*downscaling*).

A fejlett országokban a fogyasztás és termelés mai léptéke és formája pénzügyileg finanszírozhatatlan és ökológiailag fenntarthatatlan. Egyszerűen túl nagy lábbon élünk! Ezt világosan mutatják az úgynevezett ökológiai lábnyomra vonatkozó számítások is.

Az ökológiai lábnyom (*ecological footprint*) azt fejezi ki, hogy az emberiség számára globálisan rendelkezésre álló természeti erőforrásokból mennyit használ fel egy ember vagy egy ország. A 2005-ös adatok szerint az átlagos ökológiai túlfogyasztás 200–250%-os, azaz átlagosan 2–2,5-szer több természeti erőforrást használunk fel, mint az megengedhető lenne. Tehát az emberiség mai életmódjának folytatásához nem egy, hanem 2–2,5 bolygóra lenne szükség. Az 1. táblázat néhány fejlett ország ökológiai lábnyomát és ökológiai túlhasználatát mutatja.

1. táblázat: Néhány fejlett ország ökológiai lábnyoma

Ország	Ökológiai lábnyom	Ökológiai használat a fenntarthatósághoz viszonyítva*
USA	9,4	588%
Dánia	8,0	500%
Norvégia	6,9	431%
Anglia	5,3	331%
Franciaország	4,9	306%
Olaszország	4,8	300%
Németország	4,2	263%
Hollandia	4,0	250%
Magyarország	3,5	219%

* A 100% feletti érték ökológiai túlhasználatot jelent.

A buddhista országok ökológiai lábnyoma jóval kisebb a fejlett országokénál, nagy részük nem használja ki a rendelkezésére álló ökológiai kapacitásokat (2. táblázat).

2. táblázat: Néhány buddhista ország ökológiai lábnyoma

Ország	Ökológiai lábnyom	Ökológiai használat a fenntarthatósághoz viszonyítva**
Nepál	0,8	50%
Bhután	1,0	62%
Burma	1,1	63%
Tibet*	2,1	131%
Thaiföld	2,1	131%
Srí Lanka	1,0	62%

* Kína átlagával számolva, de annál feltehetően jóval kisebb.

** A 100% alatti érték ökológiai tartalékot jelent.

A gazdaság anyag- és energiaforgalmának drasztikus csökkentésére globális szükség van. Mást és máshogyan kellene termelnünk, fogyasztanunk. Egyre fontosabbá válik a *frugalitás*, vagyis a mértékletes életmód és gazdálkodás. Az amerikai *Time* hetilap 2007 májusában – tehát még a gazdasági válság kirobbanása előtt – a következőképp fogalmazta meg tanácsait a globális túléléshez:

- „Élj egyszerűen!
- Végezz meditációs gyakorlatokat!
- Fogassz kevesebbet!
- Gondolkodj többet!
- Működj együtt a helyi közösség tagjaival!
- Kérj kölcsön dolgokat, ha szükséged van rájuk, és adj kölcsön dolgokat, ha mások kérik!”

A buddhista közgazdaságtan ebben kap meghatározó szerepet. (A *Time* egyértelműen hivatkozik a buddhista életformára.)

A BUDDHISTA KÖZGAZDASÁGTAN SZÜLETÉSE

A buddhista közgazdaságtan lehetőségét és szükségességét E. F. Schumacher angol közgazdász vetette fel 1973-ban, a *Small Is Beautiful* című¹ világsikerű könyvében. Schumacher az 1960-as években, Indiában és Burmában dolgozva arra a felismerésre jutott, hogy a nyugati gazdasági modellek nem feltétlenül alkalmasak a buddhista országok számára, hiszen azok a távol-keleti világszemlélettől teljesen eltérő metafizikára épülnek. Ezért tartotta szükségesnek a buddhizmus alapelveire épülő gazdasági koncepció kidolgozását.

A buddhista gazdálkodás Schumacher által megfogalmazott alapelvei szerint az ember legfontosabb célja a szenvedésektől való megszabadulás. Ehhez a szükségletek erőteljes visszafogásán, az emberi jellem megtisztításán át vezet az út. A buddhista gazdálkodás nem a javak megsokszorozásában érdekelt, hanem az emberek felszabadításában. A buddhisták a minimális fogyasztással elérhető „jól-létre” törekednek, az önmagáért való fogyasztást elvetik. Alapelvük az egyszerűség és az erőszakmentesség. Az egyszerűbb életmód mentesíti őket a javak utáni örökös hajszától és az ezzel járó feszültségtől. Az erőszakmentességet nemcsak az ember-ember kapcsolatban tartják követendőnek, hanem a természet vonatkozásában is. Az ökológiai erőforrások megfontolt, szerény mértékű használatát tartják helyesnek. A buddhista gazdálkodás szerint az a legracionálisabb, ha a helyi igényeket helyi erőforrások felhasználásával elégítik ki. Az importtól való függést elvetik, az exportra termelést csak kivételes esetben és csak kis mértékben tartják elfogadhatónak.

A buddhisták szigorú különbséget tesznek a megújuló és a nem megújuló természeti erőforrások között. Az utóbbi használatát csak a legszükségesebb esetekben, a legnagyobb gondosság mellett tartják megengedhetőnek. A gazdálkodást megújuló erőforrásokra kívánják építeni, a nem megújuló erőforrások használatát a természet kirablásának tekintik. Úgy gondolják, hogy az ember és a természeti lények között lényegi különbség van. Az embert nem tartják a természet urának és parancsolójának, hanem

¹ Schumacher, E.F. (1973): *Small Is Beautiful*. New York: Harper and Row Publishers. Magyarul: Schumacher, E.F. (1991): *A kicsi szép*. Budapest: KJK.

különleges helyzetéből származó morális kötelezettségnek tekintik a természeti lények iránti legnagyobb figyelmet, gondosságot és szeretetet. „Noblesse oblige”, a nemesség kötelez.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a buddhista gazdálkodás egyfajta középútat jelent a modern és a tradicionális gazdálkodás között. A buddhisták sem a fékevesztett gazdasági növekedést, sem pedig az évszázados stagnálást nem akarják. A Helyes Megélhetés (*Right Livelihood*) módját keresik.

Schumacher koncepciója nagy hatást gyakorolt Nyugaton, különösen az alternatív és ökológiai mozgalmak keretében munkálkodókra. Egyre világosabbá vált, hogy a buddhista közgazdaságtan nem, vagy nem csak a távolkeleti buddhista országok számára lehet releváns. Egy olyan általánosabb érvényű közgazdasági paradigmáról van szó, amely választ adhat a nyugati gazdaságok problémáira is, különösen a túlfogyasztás, a társadalmi boldogtalanság és a természeti környezet túlterhelésének kérdéseiben. Nem véletlen, hogy az 1980-as és 1990-es években egyre több nyugati közgazdász és társadalomkutató fordult érdeklődéssel a buddhista közgazdaságtan eszméi felé. Ennek egyik oka a buddhizmus rendkívüli népszerűsége Nyugaton, főként az USA-ban, Nyugat-Európában és Skandináviában. A másik ok az úgynevezett boldogságtanítások (*happiness research*) fellendülése.

A boldogság azért vált a kortárs közgazdasági, pszichológiai és szociológiai kutatások központi témájává, mert annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben a nyugati országok GDP-je többszöröződött, az emberek általános boldogság szintje semmit nem változott. Sőt, ezekben az országokban megállíthatatlanul terjedt számos „jóléti betegség”, például a depresszió, az elmagányosodás és az anómia. A kutatások feltárták, hogy a boldogság legfőbb meghatározója nem az anyagi javak gyarapodása, hanem az emberi kapcsolatok minősége, és a javakhoz való spirituális viszonyulás. A boldogságtanítás meglepően jól teljesítettek a nyugati mércével mérten kevésbé fejlett buddhista országok.

Egyre többet hivatkoznak Bhutánra. Az Indiával és Kínával határos, nagyjából fél Magyarország méretű államban már több évtizede bevezették a Bruttó Nemzeti Boldogság (*Gross National Happiness, GNH*) indexet, amely a hagyományos gazdasági mutatók mellett az oktatás fejlődésének, a kultúra és a természet megővésének, és a vallásszabadság biztosításának mértékére is kiterjed. A buddhista életfilozófiára alapozott GNH

következetes alkalmazásának tulajdonítják, hogy Bhutánban az utóbbi évtizedekben fejlődött a gazdaság, nőtt az erdővel borított területek nagysága és az emberek boldogsága.

Ahhoz, hogy érdekeljen bennünket a buddhista közgazdaságtan, nem kell sem buddhistának, sem pedig közgazdásznak lennünk. A buddhista közgazdaságtan a gazdasághoz való másfajta viszonyulást javasolja, ami alapján ökológikusabb és boldogabb életet élhetünk, és hozzájárulhatunk a világban lévő szenvedések csökkentéséhez.

A KÖTET TANULMÁNYAI

A kötet első tanulmánya a Knut J. Ims és jómagam által írt *Mély ökológia és buddhizmus* címet viseli, amely az általunk szerkesztett *Business Within Limits: Deep Ecology and Buddhist Economics* kötet fontosabb gondolatainak összefoglalása.² Írásunkban abból indultunk ki, hogy a modern társadalmak hajlamosak problémáikra rövid távú álmegoldásokat alkalmazni, míg a hosszú távú hatásokat rendre figyelmen kívül hagyják. A profit és a megtérülés hajszolása súlyosan negatív következményekkel jár a természeti és a társadalmi életfeltételekre. A mai vállalati és társadalmi működésben számos olyan tevékenységet találunk, amelyek szinte biztos bukást jelentenek, ahelyett, hogy valódi megoldásokat adnának létproblémáinkra. Ez a jelenség, az amerikai tudományfilozófus, Ian Mitroff által bevezetett, úgynevezett „harmadfajú hiba”, amely a problémaformulázással áll kapcsolatban. Akkor követjük el, amikor rosszul ragadunk meg egy problémát, és a rossz problémadefinícióra adunk jó megoldást. Vagyis nem a valódi problémát oldjuk meg, hanem annak egy rosszul megkonstruált formájára adunk választ. Így megoldásunk álmegoldás lesz, ami legtöbbször még tovább növeli a bajt.

Mitroff a problémák megközelítéséhez négy nézőpontot javasol. Ezek rendre a tudományos-technikai, a személyközi-társadalmi, az egzisztenciális-spirituális, és a rendszerszintű megközelítések. A modern világban

---

² Zsolnai, L. és K.J. Ims (eds) (2005): *Business within Limits: Deep Ecology and Buddhist Economics*. Oxford: Peter Lang Academic Publishers.

az ökonomista megoldásokat preferáló tudományos-technikai megközelítés uralkodik. Szinte mindenütt a „több jobb” elve uralkodik. Inkább az egydimenziós, pénzben mérhető eredményeket erőltetik, a pénzben nem, vagy csak nehezen mérhető dolgok rovására.

Tanulmányunk megmutatja, hogyan segíthet a mélyökológia és a buddhizmus megérteni az emberi önmegvalósítás és az interdependens létezés sajátosságait, hogy korunk égető gazdasági és társadalmi problémáira adekvát válaszokat találjunk.

A kötet második tanulmánya a thai buddhista filozófus és szerzetes, P.A. Payutto „*Közép Út*” a piaccgazdaság számára című munkája.³ Payutto a gazdaság spirituális megközelítése mellett tör lándzsát. A buddhizmus tanításai alapján vizsgálja a gazdasági tevékenységeinket motiváló alapvető félelmeinket, vágyainkat és érzelmeinket. A Buddha tanítása szerint, az emberi lények a nemtudás állapotában születnek meg. Az életben adódó problémák elsődleges oka pedig a tudás hiánya. A nemtudásból keletkező szenvedés neve a *dukkha*. Az emberi lények a tudás és a bölcsesség irányítása nélkül csupán vágyaikat követik. A buddhizmusban ez a vak vágyakozás a *tanhá*, melynek jelentése: sóvárgás, nagyravágyás és szomj. Az érzéshez kapcsolódva jön létre, és a nemtudásban gyökerezik. Bármikor, bármilyen érzetet tapasztalunk – mint például egy szép vagy csúnya látvány, egy kedves vagy bántó hang –, azt mindig egy kellemes, kellemetlen vagy semleges érzés követi. A tanhá ezzel összefüggésben jön létre. Ezekhez az automatikus reakciókhoz nem kell tudatos szándék, speciális tudás vagy megértés. A folyamatot akkor irányíthatjuk, ha a spontán reakciót egy tudatos reflexió szakítja meg. A modern közgazdaságtan és a buddhizmus egyetért abban, hogy az emberiség vágyai végtelenek. Vak és végtelen vágyaik hajszolása során az emberek nem látják tisztán, hogy valójában mi hasznos és mi ártalmas az életben. Nem tudják, hogy mi vezet valódi jóléthez, és mi az, ami eltávolít tőle. A nemtudás által elvakított tudatukkal csak vágyaik táplálásáért küzdenek. Eközben néha hasznosat tesznek, néha pedig csak rombolnak. Ha jó eredményt érnek el, az általában fő céljuk

---

³ Payutto, P.A. (1994): *Buddhist Economics: A Middle Way for the Market Place*. Bangkok: Buddhadhamma Foundation.

véletlen mellékterméke. A legtöbb esetben a tanhá által vezérelt dolgok ártalmasak az élet minőségére.

A buddhizmus azt állítja, hogy az emberi lények rendelkeznek a fejlődésre való hajlammal. Amellett, hogy elfogadja az emberi sóvárgás természetes-ségét, felismeri a minőségi élet és a jól-lét iránti, az önmaguk tökéletesedésére és a jóságra irányuló vágyaikat is. A problémát a tudás megszerzésével oldhatjuk meg, mert az emberi fejlődés a tudás megvalósításától függ. A buddhizmusban ez a *panyjá*, vagyis a bölcsesség. Amikor a nemtudás helyét átveszi a bölcsesség, lehetővé válik annak a felismerése, hogy valójában mi jótékony és mi nem. A bölcsesség által vágyaink arra fognak irányulni, ami ténylegesen hasznos. A valódi jól-létre irányuló vágy neve *cshanda*. A bölcsesség gyarapodásával a cshanda egyre dominánsabbá válik, miközben a tanhá vak sóvárgása veszít az erejéből. Önmagunk fejlesztése által mindinkább a bölcsesség és a cshanda irányítása alá kerülünk, a nemtudással és a tanhával szemben. Ennek eredménye a jobb élet, a minket körülvevő dolgokkal való gyümölcsöző kapcsolatok megvalósulása.

Buddhista nézőpontból a gazdasági tevékenységeknek a jó és nemes élet eszközeinek kell lenniük. A termelés, a fogyasztás, és az összes többi gazdasági tevékenység nem önmagukban vett célok, hanem csupán eszközök. A cél, amelyhez el kell vezetniük, a jól-lét egyéni, társadalmi és természeti szinteken történő megvalósulása. A buddhista közgazdaságtan lényege, hogy gazdasági tevékenységeink segítségével biztosítsuk életünk minőségének növekedését. A gazdasági tevékenységek egyik céljának általában a fogyasztást tekintik, de a nyugati közgazdaságtani elméletek és a buddhizmus különbözőképpen értelmezik azt. A fogyasztás nem más, mint a vágyak enyhítése, kielégítése. A modern közgazdaságtan a kereslet kielégítésére felhasznált termékek és szolgáltatások összességéként határozza meg. A buddhizmus azonban kétféle fogyasztást különböztet meg egymástól, ezeket „helyes” és „helytelen” jelzőkkel illeti. Az előbbi, a termékek és szolgáltatások iránti, jól-léthez kötődő vágyak kielégítése, amely határozott céllal és rendeltetéssel bír. A helytelen fogyasztás a tanhából fakad, az örömteli érzésekkel kapcsolatos vágyra, az ego kielégülésére irányul. A buddhizmus lényege a bölcsesség és a mértékletesség. Megközelítése szerint a gazdasági tevékenységeket annak a megszorításnak kell vezérelnie, hogy inkább a jól-lét elérésére, mintsem a lehető legnagyobb kielégülésre irányuljanak.

Ha ezt követjük, akkor céljaink tisztává, tevékenységeink pedig szabályozottakká válnak, ezáltal kiegyensúlyozottság valósul meg az életünkben. A modern gazdasági gondolkodás maximális fogyasztásra ösztönöz. Ezzel ellentétben a buddhista közgazdaságtan megérti, hogy a jól-léthez a nemfogyasztás is hozzájárulhat. A szerzetesek naponta csak egyszer esznek, egy olyan jól-lét megvalósítására törekednek, amely kevéssel is beéri. Azonban a nemfogyasztás is csak egy eszköz. Ha az önmegetartóztatás nem vezet jól-léthez, akkor értelmetlenné válik. A kérdés nem az, hogy fogyasszunk-e, hanem az, hogy választásaink vajon önmagunk fejlődéséhez vezetnek-e, vagy sem. A modern közgazdaságtan célja egy dinamikus gazdaság létrehozása, amelyben minden kereslet és vágy kielégítésre kerül, egy folyamatosan megújuló, állandóan növekvő körforgásban. A mechanizmust a tanhá fűti. Buddhista szempontból a vágyak kielégítésére irányuló fáradhatatlan keresés, a szenvedés egyik fajtája. A buddhizmus ennek megszüntetését, és a megelégedést javasolja.

A termeléssel mindig együtt jár a pusztítás, és valójában csak akkor indokolt, ha a létrehozott dolog értéke nagyobb a megsemmisített dolog értékénél. Emiatt vannak olyan esetek is, amikor jobb a termeléstől való tartózkodás. Ez mindenképpen igaz azokra az iparágakra, amelyek pusztítási célokra termelnek, például a fegyvergyárak esetében a nemtermelés minden esetben jobb választás. Szintén jobb választás a nemtermelés ott, ahol a termelést a természeti erőforrások elpusztítása, a környezet lerombolása kíséri. A választáshoz különbséget kell tennünk a pozitív és a negatív eredményekkel együtt járó, a jól-létet fokozó, és leromboló termelési folyamatok között. Bár a buddhizmust sokan aszketikus vallásnak tartják, valójában a Buddha elutasította az önsanyargatást. A szent szövegekben nincs arra példa, hogy a világiakat szegénységre bízta. Ezzel szemben sok passzus buzdít a vagyon helyes megszerzésére és felhalmozására. A vagyon akkor kifogásolható, ha tisztességtelen módon jutnak hozzá, ha birtokosát rabul ejti, illetve, ha szenvedést eredményez. A jó és dicséretre méltó gazdag emberek helyes módon tesznek szert vagyonukra, azt önmaguk és mások előnyére, boldogságára használják fel. A Buddha tanításai elismerik az anyagi jólétnek a boldogság létrehozásában játszott szerepét. A buddhizmus az emberi lehetőségek megvalósítását tűzi ki célul, és ebből a szempontból az anyagi vagyon másodlagos jelentőséggel bír. Az egyén számára a megélhetés célja az emberi léthez elengedhetetlen négy alapfeltétel megszerzése.

Ezek az élelem, a ruházat, a lakhely, és betegség esetén a gyógyszer. E szükségletek kielégítése olyan alapot képez, amelyen a magasabb célok megvalósításához szükséges törekvés nyugszik. Az anyagi javak bölcs használata segítheti a szenvedés enyhítését, de bölcsesség nélkül az anyagi javak csak az egyén terhét fokozzák.

A buddhizmusban sok tanítás vonatkozik a „Közép Út”-ra, a helyes mértékre és mértéktartásra. Ezen kifejezésekre mint az egyensúly és a kiegyensúlyozottság szinonimáiként tekinthetünk. A buddhista közgazdaságtan meghatározó sajátossága a mértéktartás, amely az optimális mennyiség, vagyis a „pontosan elegendő” ismeretét jelenti. Ezt a minőségi étellel, a jól-léttel kapcsolatos szükségletünk kielégítésével érjük el. Így a hagyományos közgazdasági vélekedéssel szemben, ahol a maximális fogyasztás maximális kielégüléshez vezet, a buddhista közgazdaságtanra a mértéktartó, bölcs, a jól-lét eléréséhez vezető fogyasztás jellemző. A buddhizmusban a „nem ártani önmagunknak” és „nem ártani másoknak” olyan fontos etikai elvek, amelyeket az emberi cselekedetek alapjellelmezőjeként használnak. Megjegyzendő, hogy a „mások” nemcsak az emberekre vonatkozik, hanem minden egyes élőlényre.

A gazdasági tevékenységek az emberi létezés három egymással összefüggő szintjével kapcsolatosak: az emberi lényekkel, a társadalommal és a természeti környezettel. Úgy kell végbemenniük, hogy nem ártunk sem önmagunknak (azzal, hogy elhanyagoljuk életminőségünket), sem pedig másoknak (azzal, hogy a társadalomban problémákat, a természetben kiegyensúlyozatlanságot okozunk). A gazdasággal szoros kapcsolatban áll a meditáció gyakorlata. Segítségével megbizonyosodhatunk a tudati körülményekkel kezdődő, és gazdasági tevékenységet eredményező oksági folyamatról. Segít meglátni, hogy miként válik az etikus és etikátlan viselkedés, az azokat motiváló tudati körülmények természetes következményévé. A meditáció révén rálátást nyerünk motivációinkra, élesítjük tudatosságunkat, megerősítjük szabad akaratunkat, hogy amikor elérkezik a megélhetéssel és a fogyasztással összefüggő gazdasági döntések meghozatalának pillanata, sokkal könnyebben ellenálljunk a félelem, a sóvárgás, az önérzetesség kényszerűségeinek, és helyettük inkább egy, a jól-léte megcélzó, erkölcsös utat válasszunk. Talán még ennél is fontosabb, hogy a meditációs gyakorlással lehetőség nyílik egy magasabb szintű boldogság elérésére, amely a belső béke, a függetlenség boldogsága.

A kötet harmadik tanulmánya a thai közgazdász, Apichai Puntasen *A buddhista közgazdaságtan szükségessége* című írása.⁴ A szerző a boldogságot a szenvedés ellentétéként határozza meg. Így – a hagyományos nyugati értelmezéssel szemben – a boldogság nem a gazdagságot, az élvezetet és a kielégülést foglalja magában, hanem a békét és a nyugalmat. Ez szoros összhangban áll a Buddha tanításával.

A *szukha*, vagyis a jól-lét, az alapszükségletek kielégítlenségéből adódó szenvedés csökkenését, illetve a mások becsapása és károsítása nélküli megelégedést jelenti. A jól-lét első szintje a csökkenő szenvedés. A tárgyi vagyonszerzésből adódó, evilági érzéki örömekből táplálkozó boldogság, a *kámaszukha*, amelynek létezését nem tagadja a buddhizmus. Mindemellett létezik egy olyan magasabb szintű jól-lét is, ami tartalmazza a megszabadulás, a szabadság üdvösségét (*vimuttiszukha*), és nem köthető a vagyonszerzéshez. A Buddha tanítása ezt a magasabb szintű jól-létet hirdeti.

A mai közgazdaságtani paradigma a tőkét tekinti a termelés legfőbb eszközének, ezzel szemben a buddhista közgazdaságtan ugyanerre a célra a bölcsességet (*pannyá*), vagyis a jelenségek természetére irányuló megértőképességünk használatát javasolja. Amellett érvel, hogy a jól-lét a bölcsesség megvalósításának az eredménye. Bölcsességgel pedig azok rendelkeznek, akik a jelenségeket azok természete szerint értik meg. A bölcs ember felfogja, hogy a békéből és nyugalomból származó, magasabb szintű jól-lét teljes szabadsághoz, vagyis a megszabadulás üdvösségéhez vezet.

A buddhista közgazdaságtan központi értéke az éntelenség, és az ebből fakadó együttérzés, amelyek az önérdekkövetéssel és a versennyel szemben együttműködéshez vezetnek. A Buddha tanítása szerint, miután az élőlények megszületnek, létezésükből adódóan nem mentesülhetnek a szenvedéstől. Nincs értelme még több szenvedést okozni másoknak, mivel nincs arra biztosíték, hogy aki ezt teszi, az jobb helyzetbe kerül. Sokkal racionálisabb együtt érzően viselkedni és segíteni másokon, mert ezzel mindkét fél számára több esély van a nagyobb jól-lét elérésére. Így az elégtelen anyagi körülmények miatt szenvedő élőlények támogatása elsőbbséget élvez. Mivel a magas szintű bölcsességgel rendelkezők, csak annyi anyagi javat

---

⁴ Puntasen, A. (2007): „Buddhist Economics as a New Paradigm towards Happiness” *Society and Economy* 29(2), pp. 181–202.

használnak fel, amennyivel fenntarthatják saját életüket, a felesleget odaadhatják a nélkülözőknek.

A buddhista közgazdaságtanban a termelés, a fogyasztás és az elosztás azzal a céllal van jelen, hogy a bölcsesség segítségével hozzájáruljon a végső jól-lét megvalósításához. Ezért mondhatjuk azt, hogy a termelés kívánatos módja a bölcsességen alapszik.

A kötet negyedik írása az angol közgazdász, Colin Ash *Boldogság és közgazdaságtan* című tanulmánya,⁵ amely bemutatja, hogy a boldogság problematikája miként értelmeződik újra a kortárs nyugati közgazdaságtanban, és hogy ezek a fejlemények milyen kapcsolatban állnak a buddhista tanításokkal.

Az összes kutatási eredmény azt mutatja, hogy a jövedelem növekedése csak egy bizonyos jövedelemszint eléréséig növeli a boldogságot. Egy nélkülöző ember vagy társadalom számára néhány dolláros jövedelem-többlet növelheti a jólétet. Ha azonban az egy főre eső jövedelem eléri az évi 20 000 USD-t (2005-ös áron számolva), akkor a jövedelmi növekmények már meglehetősen kis hatással vannak az emberek boldogságára. Ennek okai az adaptációban és a társadalmi összehasonlítás jelenségében keresendők.

Az adaptáció során az ember egyre kevésbé reagál az ingerek meglévő szintjére, vagyis alkalmazkodik az adott körülményekhez. Egy hirtelen jövedelemnövekmény vagy egy váratlan lottónyeremény azonnali hatással növeli meg az egyén boldogságát. Egy idő múlva viszont megszokjuk és adottnak vesszük a magasabb életszínvonalat, ennek következtében pedig boldogságunk visszatér a korábbi szintre. Emelkedő életszínvonal mellett általában növeljük elvárásainkat és céljainkat is, ezért egyfajta taposómalomban találjuk magunkat állandóan növekvő elvárásainkkal és ebből fakadó kielégületlenségünkkel. A kutatások azt mutatják, hogy a jövedelem változása nagyobb hatással van a boldogságra, mint annak nagysága. Bármilyen sok jövedelemmel rendelkeznek is egyesek, mindig többre vágynak.

A társadalmi összehasonlítás jelensége újabb csapdát állít a boldogság útjába. Ami az egyén megelégedettsége szempontjából igazán számít, az nem az önmagában vett jövedelem vagy fogyasztás, hanem annak nagysága

⁵ Ash, C. (2007): „Happiness and Economics: a Buddhist Perspective” *Society and Economy* 29 (2), pp. 201–222.

a többiek jövedelméhez vagy fogyasztásához viszonyítva. A fogyasztás alapvetően rivalizáló, mi több gyakran fennhéjázó jellegű. Lépést akarunk tartani a számunkra fontos emberekkel, és ha lehet, meg akarjuk őket előzni gazdagságban. A rivalizálásból eredő „jövedelmi fegyverkezési hajszá” nem vezet eredményre. Egy alapvető jövedelmi szint elérése után a személyközi kapcsolatok minősége és gazdagsága sokkal jobban hozzájárulnak a személy boldogságához, mint a növekvő jövedelem vagy a fogyasztás. A társas kapcsolatok jellege és minősége azért van tartósabb hatással a boldogságra, mint a jövedelem, mert ezen a téren nem működik teljes mértékben az adaptáció. Az elvárások és a célok nem követik olyan mértékben a legfontosabb életesemények változásait, mint az anyagi feltételek esetében. Társas kapcsolataink megváltozásának hatása sokkal alapvetőbb, mint az egyszerű élvezeti stimulusok változása.

A boldogság alakulásában a személyes szabadság és a saját életfilozófia is fontos szerepet játszik. A közgazdász, Richard Layard arra a következtetésre jutott, hogy: „A boldogságunk végül is belső önünkön és saját életfilozófiánkon múlik. Az emberek boldogabbak, ha van önbecsülésük és nem hasonlítgatják magukat állandóan másokhoz, valamint ha képesek kontrollálni az érzelmi állapotaikat”.⁶

Számos pszichológiai kutatás bizonyította, hogy a materialista értékorientáció kielégületlenséghez vezet. Az emberek minél inkább hajszolják a pénzügyi sikereket, annál elégedetlenebbek munkájukkal és családi életükkel. Számos vizsgálat bizonyítja, hogy a vallásos hit pozitív hatással van az étellel való általános elégedettségre. A vallás nem csupán a túlvilági élet reményét adja az embereknek, hanem segíti őket abban is, hogy sikeresen megküzdjenek az élet olyan stresszhelyzeteivel, mint például a munkanélküliség vagy a válás. A vallási közösségek a társadalmi tőke fontos forrásai.

A pszichológiai kutatások szerint, jelenbeli állapotunk értékelésekor szükségtelen és hibás összehasonlításokat teszünk a múltbeli állapotainkkal, a jövőbeli céljainkkal, várakozásainkkal, valamint a mások által élvezett boldogsággal. Mindezek oda vezetnek, hogy eltúlozzuk azoknak a dolgoknak a boldogságvonzatát, amelyeket el kívánunk érni. A végzetes

⁶ Layard, R. (2005): *Happiness: Lessons from a New Science*. London: Allen Lane.

hiba, amit elkövetünk, abban az önbecsapásban áll, hogy identitásunkat az általunk megkeresett pénzzel, elfogyasztott dolgokkal, illetve személyes kapcsolatainkkal definiáljuk. Ez egyrészt társadalmi frusztrációhoz vezet, másrészt fájdalmas szenvedést okoz nekünk, ha fontos személyes kapcsolataink megszakadnak.

Buddhista nézőpontból a mindig a „legjobb”-ra törekvés egyszerűen értelmetlen. Bölcsebb arra törekedni, ami „elég jó”. Ennek igazságát a kortárs pszichológia is alátámasztja. A maximalisták és a megelégedésre törekvők által elért boldogságot tanulmányozva azt találták, hogy a nagy csalódások forrása általában a legjobbra törekvés. A maximalistákat állandóan veszélyezteti az elszalasztott, még jobb lehetőségek miatti sajnálkozás. Minél több az alternatíva, a választás annál nehezebb és költségesebb. A gazdasági növekedés pedig egyre több és több alternatív lehetőséget kínál számunkra, növelve ezzel az elrontott választás, a sajnálkozás és a frusztráció esélyét.

A boldogság buddhista megközelítése a következőképp foglalható össze: a szenvedés megszüntetése. Mivel a szenvedés belső, kondicionált jelenség, leküzdésében központi jelentősége van a meditációnak. Egyszerű meditációs technikák segítségével lecsendesíthetjük az elménket és megelécsíthetjük a figyelmünket. Az érzések és érzelmek, a vágyak és averziók, a kötődés, a pozicionálás és a ragaszkodás egyszerű önmegfigyelése által csökkentjük ezek állandóságát és folytonosságát. A tudatosságon alapuló meditáció gyakorlásával fokozatosan elengedjük a dolgokat, megszabadulunk a múltbeli és a jövőbeni dolgokkal való káros összehasonlítástól. Még fontosabb, hogy a meditáció során megtapasztaljuk, hogy minden élményünk csupán időleges; nem kielégítő és én nélküli. Ezek a tapasztalatok mintegy újraírják életünk „operációs rendszer”-ét, megtisztítják világlátásunkat, és végül elvezetnek a szenvedés megszüntetéséhez.

A buddhista meditáció négy feltétel nélküli és korlátlan elmeállapot (*brahmavihára*) elérését szolgálja. Ezek a szeretetteljes kedvesség, az együttérzés, a mások sikerén érzett öröm, és a rendíthetetlen nyugalom. Ezek együtt biztosítják az egyetemes jól-lét iránti elkötelezettséget, az irigység teljes hiányát, a rosszérzés és a birtokvágy kioltását, a saját magunk és mások iránti objektivitást, a tetteinkért való felelősségvállalást. A *brahmavihárák* gyógyító hatása elősegíti a jól-lét kibontakozását. Egy mélyebb megértést adva feloldja az „én” rigiditását. Felismerjük, hogy a „mindig a legjobbra

törekvés” céltalan és frusztráló stratégia egy alapvetően tökéletlen világban. Érdemesebb a szenvedések csökkentésén munkálkodni, berendezkedni az „elég jó”-ra. A buddhista szent (szanszkrit: *bóddhiszattva*) célja, hogy az összes érző lényt megszabadítsa a szenvedéstől, nem pedig az, hogy boldoggá tegye őket. Ezért a buddhizmus egyfajta negatív utilitarizmust képvisel.

A kötet ötödik tanulmánya az amerikai közgazdász, Joel C. Magnuson *Utak egy tudatosság alapú gazdasághoz* című írása.⁷ A Tudatosság alapú Gazdasági Mozgalom (*Mindful Economics Movement*) az amerikai kapitalizmust érintő közgazdaságtani problémák holisztikus, rendszerszintű vizsgálatán dolgozik. Igyekszik tiszta szívvel és tudattal befelé tekinteni, illetve nyitottan és őszintén kifelé; az USA intézményeire, téveszmék és ragaszkodás nélkül. Amellett, hogy a tudatosság alapú gazdaság kiépítésén dolgozik, a társadalmi változások képviselőjeként is nyíltan elkötelezett. A Buddha tanítása az egészséges közösségi és szociális környezet kialakításában is szerephez jut, amely táptalajul szolgál az egyének helyes gondolataihoz és cselekedeteihez.

Magnuson megmutatja, hogy az emberek alternatív intézmények létrehozásával sokat tehetnek a rendszer jellemzőinek megváltoztatásáért. Az ehhez vezető út helyi szinten kezdődik, ahol az egyének és a közösségek tudatosságuk révén új intézményeket alakítanak ki, amelyek az emberi és ökológiai jól-lét eléréséhez, a rendszerjellemzők megváltozásához vezetnek.

A tudatosság alapú gazdaságban a háztartások és a vállalkozások a piacok hálózatán keresztül vannak összekapcsolva. A kapitalizmussal ellentétben azonban ez nem egy kölcsönösen antagonisztikus, konfliktusoktól és szembenállásoktól terhes kapcsolat. Itt a résztvevőket a közös értékek, a tulajdon, a munka és a fogyasztás alapvető integrációja hozza össze. Képzeljünk el egy, a helyi közösségi vállalkozások (pénzügyi szövetkezetek) és a polgárok által demokratikusan irányított banki és monetáris rendszert. A tudatosságon alapuló gazdaság pénzügyi rendszere a közösség valós szükségleteit elégíti ki azáltal, hogy szolgáltatásokat nyújt a gazdasági fejlesztésekhez, a projektekhez úgy, hogy közben biztosítja a stabilitást.

Az elszórt próbálkozásoktól az egységesített rendszerré válásig tartó

---

⁷ Magnuson, J.C. (2007): „Pathways to a Mindful Economy” *Society and Economy* 29(2), pp. 253–284.

folyamat nehéz és időigényes. Az intézményinél még bonyolultabb a rendszerszintű változás megvalósítása, amely azonban vitathatatlan fontossággal bír. Daniel Quinn idézve: „Ha lesznek még itt emberek 200 év múlva, akkor nem úgy élnek majd, mint mi. Ezt biztosan meg tudom jósolni, mert ha az emberek továbbra is úgy élnek, mint mi, akkor 200 év múlva nem *lesz* egyetlen ember sem.”⁸

A kapitalizmus is elszórt modellként indult, intézményi változtatások és adaptációk során fejlődött önálló gazdasági rendszerré. Érdeemes tanulni ebből a történelmi példából, mert a gazdaság ismét képes lehet a fejlődésre. Látjuk, amint lépésről lépésre eltávolodik a növekedékényszer és a profit által vezérelt kapitalizmustól egy közösségi alapú, fenntartható rendszer megteremtésének irányába. Természetesen szükség van tudatos intézményfejlesztésre, de az utópiákkal ellentétben, amelyek azt jelentik „seholy”, a lehetőségek most itt vannak körülöttünk.

A kötet hatodik, s egyben utolsó írásában *Buddhista gazdasági stratégia* címmel, a buddhista közgazdaságtan cselekvésorientált megközelítésére teszek kísérletet.⁹ A buddhista közgazdaságtant egyfajta problémamegoldó stratégiaként mutatom be, amely a boldogsághoz, a békességhez és az ökológiai fenntarthatósághoz jelöl ki utakat az egyén és más gazdasági cselekvők számára.

A nyugati közgazdaságtan a profitmaximalizáló gazdasági viselkedést támogatja. Ezzel szemben a buddhista közgazdaságtan a szenvedés csökkentését javasolja alternatív alapelvként. Technikai értelemben a szenvedés csökkentésének elve úgy is megfogalmazható, hogy a gazdálkodásnak nem a nyereségek növelésére, hanem a veszteségek csökkentésére kellene irányulnia. Ennek a törekvésnek a létjogosultságát a döntépszichológia kortárs felfedezései is alátámasztják. Mivel az emberek – és más érző lények – alapvetően veszteségérzékenyek, ezért nagyon is indokolt törekvés a negatív hatások csökkentésével foglalkozni, a pozitívnak vélt hatások hajszolása helyett.

A buddhista közgazdaságtan azt állítja, hogy a meditáció, az önreflexió,

⁸ Eredeti nyelven: Quinn, D. (2003): *The New Renaissance*. New York: Context Books. Magyarul: *Az új reneszánsz*, <http://mahonlap.extra.hu/forditasok/uj-reneszansz.php>.

⁹ Zsolnai, L. (2009): „Buddhista közgazdaságtan” *Kereknyomok*. Nyár, pp. 16–23.

az önszuggesztio és más hasonló technikák segítségével az emberek megváltoztathatják saját preferenciarendszerüket. Meditáljunk, és ez által csökkentjük a fogyasztás iránti vágyainkat, növeljük megelégedettségünket, és dolgozzunk, hogy előteremtjük a valóban szükséges javakat. Közgazdász nyelven ez azt jelenti, hogy a munka határtermelékenysége legyen egyenlő a meditáció határhasznával.

A társadalmi problémák megoldása során a buddhizmus vezérlő értéke az erőszakmentesség (*ahimszá*). Lényege, hogy a cselekvés nem okozhat kárt sem a cselekvőknek, sem pedig a cselekvésben érintetteknek. Az erőszakmentes gazdaságszervezést jól példázzák a közösségi gazdaság modelljei, melyben a termelők és a fogyasztók arra szövetkeznek, hogy mindkettőjük szükségleteit a lehető legalacsonyabb költséggel és minimális kockázattal lehessen kielégíteni. Az egyik legismertebb ilyen modell, a közösség által támogatott mezőgazdaság (*community supported agriculture*). A fogyasztók egy csoportja megállapodik egy ökológiai gazdálkodást folytató termelővel terményei folyamatos megvásárlásáról. A termelési döntésekbe a fogyasztók is beleszólhatnak. Közös, hosszú távú, fenntartható stratégiában gondolkoznak, amely mentesíti a piac ingadozásaitól az élelmiszertermelést és a földhasználatot, elutasítja a monokultúrát és a vegyszerek használatát.

A buddhista közgazdaságtan az érintettek jól-létével kapcsolatos valódi törődést szorgalmazza. Ez a következő előnyökkel jár a felelős vállalatok számára: csökkenthető a vállalkozáson belüli opportunistá viselkedés, megvalósítható a jó minőségű alkalmazottak rekrutációja, megerősíthető az alkalmazottak elkötelezettsége, megnyerhető a fogyasztók lojalitása és ragaszkodása, kialakíthatóak a bizalom alapuló kapcsolatok a beszállítókkal és más partnerekkel.

A nagylelkűség, azaz mások önzetlen szolgálata, azért lehet működőképes a gazdaságban, mert az emberek egyfajta „Homo reciprocans”-ként viselkednek, hajlamosak viszonzni azt, amit másoktól kapnak.

A buddhista közgazdaságtan egy minimalizáló gondolkodásmódot képvisel, amely szerint minimalizálni kell a szenvedést, a vágyakat, az erőszakot, a létezők instrumentális használatát és az önérdeket. A „kicsi szép” és a „kevesebb több” szlogenek a buddhista közgazdaságtan alapállását fejezik ki. Olyan stratégiáról van szó, amely úgy kíván megélhetést

teremteni az emberek számára, hogy közben csökkentse az emberi és nem emberi lények szenvedését – a szükségtelen vágyak megtagadása, az erőszak elutasítása, a valódi törődés és a nagylelkűség gyakorlása által.

Békesség minden lénynek!

Budapest, 2010. július 28.